

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИБОРИ
ДО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ****THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF LEGISLATION ON ELECTIONS
TO LOCAL GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE**

**Литвин Н.А., д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки
Університет державної фіскальної служби України**

**Крупнова Л.В., д.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального права і правосуддя
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука**

Статтю присвячено дослідженню проблемних питань, що пов'язані з унесенням змін до виборчого законодавства України, зважаючи на зміни адміністративно-територіального устрою України, потребу в удосконаленні Виборчого кодексу України, а також задля врахування особливостей проведення виборів в умовах поширення коронавірусу COVID-19.

З'ясовано, що в Україні останнім часом склалася складна соціально-політична ситуація, спричинена різними чинниками, серед яких такі: військові дії на Сході країни, анексія АР Крим, розквіт корупції, погіршення добробуту населення, зниження рівня довіри громадян до влади, виклики, спричинені карантинними обмеженнями з метою протидії поширенню коронавірусу COVID-19 тощо. Для усунення зазначених вище чинників, а також зважаючи на зміни адміністративно-територіального устрою України, Урядом держави вжито низку заходів, зокрема і в частині внесення змін до виборчого законодавства. Запроваджено новачі щонайменше до дванадцяти законодавчих актів, що регламентують реалізацію виборчого процесу в Україні.

Дослідження дало змогу з'ясувати, що внесення значних змін до виборчого законодавства у своїй сукупності змінили процедуру проведення виборів, зокрема й до органів місцевого самоврядування, які відбулися у жовтні 2020 року. Встановлено, що внесення змін до виборчого законодавства за три місяці до виборів, що мало місце у 2020 році, суперечить міжнародним стандартам. Як наслідок, є недостатньо часу для проведення просвітницьких заходів серед членів виборчих комісій, представників політичних партій та виборців. Зазначене спричинило значну кількість порушень процедури організації виборів, зловживань під час проведення агітації виборців, задіяння адмінресурсу політичними партіями та кандидатами на різних рівнях тощо.

З'ясовано, що посилення відповідальності за порушення виборчого законодавства є своєчасним, проте система накладення штрафних санкцій потребує вдосконалення. Зроблено висновок про те, що вибори є важливим складником демократичної країни, тому в Україні необхідно підтримувати ініціативи щодо імплементації кращих міжнародних практик їх проведення, що в подальшому дозволить звести до мінімуму дискредитаційні вияви в інституті виборів у державі.

Ключові слова: вибори, виборчий процес, адміністративно-територіальний устрій, адміністративна відповідальність, адміністративний штраф, органи місцевого самоврядування, демократія, спори, управління, держава.

The article is devoted to the study of problematic issues related to amendments to the electoral legislation of Ukraine in connection with changes in the administrative-territorial structure of Ukraine, the need to improve the Electoral Code of Ukraine, as well as to take into account the peculiarities of elections in the spread of coronavirus COVID-19.

It was found that Ukraine has recently developed a difficult socio-political situation caused by various factors, including: military action in the east of the country; annexation of the Autonomous Republic of Crimea; the rise of corruption; deterioration of the welfare of the population; reducing the level of public confidence in the government; challenges caused by quarantine restrictions to prevent the spread of coronavirus COVID-19 and others. To eliminate the above factors, as well as in connection with the changes in the administrative-territorial structure of Ukraine, the Government has taken a number of measures, in particular, in terms of amending the election legislation. Innovations have been introduced in at least twelve legislative acts regulating the implementation of the election process in Ukraine.

The study found that the introduction of significant changes to the electoral law in the aggregate changed the procedure for conducting elections, in particular, to local governments, which took place in October 2020. Elections of deputies to village, settlement and city councils, as well as village, settlement and city mayors took place throughout Ukraine, except for the annexed Crimea, as well as the occupied territories of Donetsk and Luhansk regions. Elections were held according to two systems: 1) majority – in territorial communities with a population of less than 10 thousand people; 2) according to open lists and an updated proportional system in communities with more than 10 thousand inhabitants. Requirements for self-nomination of candidates have been changed, parallel voting of the same candidate at the same time for councils of different levels has been restricted, gender quotas have been introduced in party lists for the first time, and so on.

It has been established that the amendments to the election legislation three months before the elections, which took place in 2020, contradict international standards. As a result, there is not enough time for educational activities among members of election commissions, representatives of political parties and voters. This caused a significant number of violations of the election procedure, abuses during the election campaign, the use of administrative resources by political parties and candidates at various levels, and so on. In addition, not all regions have adequately complied with anti-epidemiological measures at polling stations due to insufficient financial and logistical support. It has been found that increasing the responsibility for violating the election law is timely, but the system of imposing penalties needs to be improved.

It is concluded that elections are an important component of a democratic country, so Ukraine needs to support initiatives to implement best international practices, which will further minimize discrediting the institution of elections in the country.

Key words: elections, electoral process, administrative-territorial system, administrative responsibility, administrative fine, local self-government bodies, democracy, disputes, administration, state.

Постановка проблеми. В Україні впродовж останніх років спостерігається стабільно складна соціально-політична ситуація, зумовлена військовими діями на Сході країни, анексією території АР Крим, розквітом корупції, незважаючи на вжиття низки заходів щодо її подолання, погіршенням добробуту населення, зниженням рівня довіри громадян до влади, а також запровадженням карантинних обмежень світового масштабу з метою протидії

поширенню COVID-19. Аналогічний стан речей спостерігається і в організації виборчого процесу, де впродовж тривалого часу давалося взнаки нерівномірне представлення виборчих округів (чи взагалі відсутність представників) у обласних та районних радах. Також через нерівномірну кількість жителів у об'єднаних територіальних громадах (далі – ОТГ) не всі населені пункти мали своїх представників у раді ОТГ або були представлені одним-

двома депутатами. Значний вплив на виборчий процес має й ухвалення Верховною Радою України постанови «Про утворення та ліквідацію районів» від 17.07.2020 р. № 807-IX [1], відповідно до якої відбулося укрупнення, ліквідація та утворення нових районів. Із метою усунення зазначених вище чинників, а також зважаючи на зміни адміністративно-територіального устрою України, Урядом держави вжито низку заходів, зокрема і в частині внесення змін до виборчого законодавства. Так, вищевикладене потребує науково обґрунтованого осмислення з метою виявлення позитивних та негативних аспектів, а також надання пропозицій щодо їх усунення в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуваний проблематиці у своїх наукових працях приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як Н.П. Бортник, В.П. Іщенко, С.В. Кальченко, Ю.Б. Ключковський, М.І. Мельник, Ю.А. Попова, М.І. Смокович, В.А. Стукаленко та інші. Наукові розвідки вищезазначених дослідників мають вагоме значення в розвитку юридичної науки, проте вони здебільшого присвячені загальним питанням розв'язання виборчих спорів, особливостям розгляду пов'язаних із порушенням виборчого законодавства судових справ тощо. Натомість потребує уваги проблематика здійснення аналізу змін законодавства про вибори до органів місцевого самоврядування в Україні, внесених у зв'язку зі змінами адміністративно-територіального устрою України, потребою у вдосконаленні Виборчого кодексу України, а також із метою врахування особливостей організації та проведення виборів в умовах життя карантинних заходів із протидії COVID-19.

Метою статті є дослідження проблемних питань, що пов'язані з унесенням змін до виборчого законодавства України, зважаючи на зміни адміністративно-територіального устрою України, потребу в удосконаленні Виборчого кодексу України, а також задля врахування особливостей проведення виборів в умовах поширення COVID-19.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних форм демократії в сучасному суспільстві є право громадян на вибори, вільне обирання та можливість бути обраними до органів місцевого самоврядування. Це право гарантоване Конституцією України і дозволяє забезпечити трансформацію владних інститутів під впливом потреб суспільства [2, с. 66].

Нормативно-правове регулювання підготовки й проведення виборів народних депутатів до органів місцевого самоврядування забезпечується значною кількістю законодавчих актів, серед яких закони України «Про Центральну виборчу комісію» від 30.06.2004 р. № 1932-IV [3], «Про Державний реєстр виборців» від 22.02.2007 р. № 698-V у редакції від 21.09.2010 р. № 2536-VI (зі змінами) [4], «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. № 1382-IV [5], «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р. № 4061-VI [6], «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII [7], а також інші нормативно-правові акти, ухвалені на їх виконання. Наявність такої кількості законодавчих актів часто ускладнює їх застосування, тому в грудні 2019 р. (з метою вдосконалення правових норм у сфері виборчого процесу) Верховною Радою України ухвалено єдиний кодифікований акт – Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX [8].

Зазначимо, що з часів здобуття Україною незалежності виборче законодавство держави знає регулярних та суттєвих змін, що спрямовані на імplementацію міжнародних стандартів виборчого права, а також на запровадження гендерної квоти, розв'язання проблем щодо підкупу на мажоритарних округах та купівлі місць у закритих партійних списках під час парламентських виборів тощо. Сьогодні майже всі міжнародні стандарти виборчого

права імplementовано до вітчизняного виборчого законодавства, свідченням чого є висновки, резолюції міжнародних організацій зі спостереження за виборами, а також дослідження фахівців із цієї проблематики [9, с. 113].

У світових виборчих стандартах затверджено те, що до законодавства, яке регламентує організацію та проведення виборчого процесу, заборонено вносити зміни пізніше ніж за рік до початку виборів. На жаль, у цьому контексті Україна є винятком, адже у вітчизняній практиці мають місце протилежні тенденції, що викликає обурення суспільства та підриває його довіру до інституту виборів. Так, у липні 2020 р. (за три місяці до виборів (!)) Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» від 16.07.2020 р. № 805-IX (далі – Закон України № 805-IX) [10]. Відповідно до нововведеного Закону до Виборчого кодексу України внесено велику кількість змін, які стосуються всіх етапів виборчого процесу, що потребувало уточнення чи доповнення понад 200 статей цього Кодексу (із 289 наявних). Загалом, від моменту ухвалення Виборчого кодексу України (19.12.2019 р.) він зазнавав змін та доповнень уже чотири рази.

Крім того, Законом України № 805-IX запроваджено новачки ще до одинадцяти нормативно-правових актів, а саме: до законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» від 16.04.2020 р. № 562-IX, «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII, «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII, «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р. № 4061-VI, «Про Державний реєстр виборців» від 22.02.2007 р. № 698-V, «Про Центральну виборчу комісію» від 30.06.2004 р. № 1932-IV, «Про статус депутатів місцевих рад» від 11.07.2002 р. № 93-IV, «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06.2001 р. № 2493-III, «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР, а також до Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. № 2341-III та Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (статті 1–212²⁴, статті 213–330) [11].

З одного боку, часті зміни виборчого законодавства можна пояснити євроінтеграційними процесами в Україні, задля чого необхідним є приведення вітчизняного виборчого законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, а з іншого – це може свідчити про кризу виборчого процесу й політичну кризу в країні (може бути розцінено як спробу «підлаштування» окремих законодавчих норм до потреб певних політичних сил). А також (відповідно до виборчих стандартів міжнародного права) до виборчого законодавства не можуть вноситися зміни пізніше ніж за рік до початку виборів.

Наразі потреба у вдосконаленні Виборчого кодексу України зумовлена змінами в адміністративно-територіальному устрої України, потребою в забезпеченні реалізації виборчого процесу в умовах карантинних заходів, запровадження із метою протидії поширенню COVID-19. Також, як зазначається у Пояснювальній записці до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» від 16.07.2020 р. № 805-IX, його метою є «усунення прогалів та неузгодженостей, кореляція строків, спрощення виборчих процедур та їх уніфікації задля забезпечення дотримання міжнародних стандартів проведення виборів та забезпечення сталості демократичних принципів і процедур в Україні» [12]. Отож, реалізація громадянами України свого виборчого права у 2020 р. відбулася за новими правилами, які регламентовані положеннями Виборчого кодексу України від 19.12.2019 р. № 396-IX [8], що набув чинності з 1 січня 2020 року, зі змінами, внесеними Законом України № 805-IX [10].

Так, цим Законом [10] посилено відповідальність за порушення, що системно та значно впливають на результати виборів. Так, Кримінальний кодекс України доповнено положеннями, якими вперше в історії України запроваджено кримінальну відповідальність за підкуп виборців та членів комісій, викрадення печатки комісії, підробку документів, що подаються для реєстрації особи – кандидата на вибори, а також за подання для проведення такої реєстрації свідомо підроблених документів, укидання бюлетенів до скриньок пачками тощо. Водночас декриміналізовано дрібні правопорушення, які не впливають на кінцевий результат виборчого процесу (знищення бюлетеня, винесення бюлетеня за межі виборчої ділянки тощо) та потребують значних затрат на документування й судові розгляди в цих справах. Відтепер за такі правопорушення Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) передбачено адміністративну відповідальність у вигляді накладення штрафів.

На нашу думку, розміри штрафних санкцій, передбачені положеннями КУпАП за вчинення порушень під час проведення виборів мають бути збільшені. Так, вважаємо за доцільне збільшити обсяг накладання штрафу за замовлення або виготовлення виборчих бюлетенів понад кількість, що встановлена рішенням відповідної виборчої комісії, з 5–50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 212¹⁶ КУпАП [13]) (що станом на 01.01.2021 р. в грошовому еквіваленті становить 5 472,5 грн – 54 725 грн)¹ до 50–100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (що у грошовому еквіваленті складе 54 725 грн – 109 450 грн), оскільки зловживання, пов'язані із замовленням або виготовленням виборчих бюлетенів понад установлену кількість, можуть бути спрямовані на фальсифікацію виборів, що посилює ступінь напруження в суспільстві, а також призводить до дискредитації інституту виборів.

Окрім іншого, нововведеннями Виборчого кодексу України від 19.12.2019 р. № 396-IX є суттєві зміни правил обрання депутатів на місцях. Так, донедавна ст. 192 Виборчого кодексу України передбачала, що система відкритих партійних списків діяла на виборах до обласних і міських рад у містах із кількістю виборців від 90 тис. осіб, тоді як депутатів сільських, селищних, районних у містах і міських рад у населених пунктах із кількістю виборців до 90 тис. осіб обирали за мажоритарною системою (при цьому в одному окрузі можна було обрати не одного депутата, а від двох до чотирьох). З унесенням змін Законом № 805-IX [10] поширено систему відкритих списків на районні, районні в містах ради та на міста, села й селища з кількістю виборців більше 10 тис. На практиці це означає, що в громадах, які підпадають під цей критерій, не буде можливості для самовисування кандидатів, а партії повинні подолати бар'єр у 5%, аби отримати депутатські місця. Водночас у територіальних громадах із кількістю жителів до 10 тис. можливість самовисування кандидатів збереглася, крім того, їх кількість з 1 депутата від округу збільшили до 2–4 [8].

Таким чином, в Україні вибори депутатів сільських, селищних і міських рад, а також сільських, селищних і міських голів (відповідно до новації законодавства) відтепер відбуваються за такими двома системами: мажоритарною (лише в територіальних громадах із кіль-

кістю жителів до 10 тис. осіб) та оновленою пропорційною з відкритими списками кандидатів (вибори до місцевих рад у населених пунктах із кількістю жителів понад 10 тис. осіб).

Уперше у 2020 р. виборці мали змогу, окрім партії, обирати ще й конкретного кандидата від політичної сили. Це стало можливим завдяки відкритим спискам партій. У бюлетенях для голосування на місцевих виборах від кожної партії вказано від 5 до 12 прізвищ кандидатів. Депутатський мандат за такою схемою отримує той кандидат, що зможе набрати понад 25% виборчої квоти.

Також на законодавчому рівні обмежено паралельне балотування одного й того ж кандидата одночасно до рад різних рівнів (міської, районної, обласної, а також на посаду міського чи селищного голови). Внесенню змін до Виборчого кодексу України Законом № 805-IX обмежень щодо можливості балотування одного й того ж кандидата в різних виборчих округах не було, тому партії активно користувалися цією прогалиною в законодавстві. Таким чином, відповідно до ч. 4 ст. 216 Виборчого кодексу України депутатам дозволено балотуватися одночасно лише на два рівні місцевих рад. Кандидати на посаду мера міста з кількістю жителів понад 75 тис. мають балотуватися лише до міської ради свого населеного пункту [8]. З одного боку, такий підхід спонукає партії активно вдосконалювати пошук нових представників у різних регіонах держави, а з іншого – це може розцінюватися як порушення права особи бути обраною.

Крім того, нововведення стосувалися й організаційних питань проведення другого туру виборів. Так, другий тур виборів міських голів (відповідно до законодавства) відбуватиметься лише у містах із кількістю жителів понад 75 тис. осіб. Раніше ця умова виконувалася лише у містах із кількістю жителів понад 90 тис. осіб.

Уперше в Україні у 2020 р. на законодавчому рівні впроваджено норму щодо гендерної квоти у виборчих списках партій. Отож, відповідно до ст. 220 Виборчого кодексу України «під час формування переліку кандидатів до відповідної ради організація партії повинна забезпечити представництво не менше 30 відсотків осіб однієї статі у загальній кількості кандидатів до відповідної ради» [8]. Така новація відповідає міжнародним виборчим стандартам і насправді означає запровадження «жіночої» квоти, адже загальновідомо, що у вітчизняній практиці донедавна мала місце дискримінація жінок під час участі у виборчих кампаніях. Адже якщо в країнах Європейського Союзу перебуває близько 30–40% жінок у політиці, то в Україні донедавна було лише близько 20% [14]. Тому для України, що оголосила європейський вектор розвитку, ця новація є прогресивною, а також дозволить урівноважити баланс між кількістю чоловіків та жінок у політиці.

До позитивних новацій виборчого законодавства можемо зарахувати й спрощення процедури зміни виборчої адреси. Так, віднині для того, аби змінити виборчу адресу, виборець має право звернутися із заявою до органу Державного реєстру за місцем свого фактичного проживання. Це можна зробити онлайн у визначені законодавством строки і без фактичного візиту до органу Державного реєстру. Особливо гостро це питання постало у зв'язку з потребою в реалізації права на волевиявлення внутрішньо переміщених осіб, трудових мігрантів, осіб без зареєстрованого місця проживання тощо.

З огляду на укрупнення районів та внаслідок ухвалення Верховною Радою України постанови «Про утворення та ліквідацію районів» від 17.07.2020 р. № 807-IX [1], кількість із 490 зменшилася до 136, що спричинило появу нових територіальних громад, де у 2020 р. вибори відбулися вперше. Явка виборців на дільниці була малою (36,88%), проте вибори визнані такими, що відбулися [15]. З одного боку, низьку явку виборців можна пояснити карантинними обмеженнями у зв'язку з пандемією

¹ «Відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України (далі – ПКУ), якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17,0 грн, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної пп. 169.1.1 ст. 169 розділу IV ПКУ для відповідного року. Податкова соціальна пільга надається в розмірі, що дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року». Довідково: прожитковий мінімум з 1 січня 2021 р. становить 2 тис. 189 грн [16].

COVID-19, які все ще тривають, а з іншого – дискредитацією інституту виборів в Україні та недовірою суспільства, адже з часів здобуття Україною незалежності під час виборчих кампаній мали місце підкупи виборців, зловживання адмінресурсом тощо.

Висновки. Таким чином, проведено дослідження свідчить про внесення значних змін до виборчого законодавства, що змінили процедуру проведення виборів, зокрема й до органів місцевого самоврядування, які відбулися в Україні у жовтні 2020 р. Обрання депутатів сільських, селищних і міських рад, а також сільських, селищних і міських голів відбувалося на всій території України, крім анексованого Криму, а також на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Порівняно з виборами, що відбувалися у 2015 р., у 2020 р. вибори проводили за двома системами: 1) мажоритарною (у територіальних громадах із кількістю жителів менше 10 тис.); 2) за відкритими списками й оновленою пропорційною системою (в громадах понад 10 тис. жителів). Також варто зазначити, що в територіальних громадах із кількістю жителів до 10 тис. залишилась можливість самовисування кандидатів, а також їх кількість з 1 від округу збільшили до 2–4 депутатів. Самовисування у громадах із кількістю жителів більше 10 тис. заборонено, при цьому партії для отримання депутатських місць повинні були пройти 5% бар'єр. Окрім того, для міст із населенням понад 75 тис. жителів передбачено другий тур голосування. Новацією

є й запровадження гендерної квоти у партійних списках. Відповідно до законодавства кожна партія у своєму складі повинна мати не менше 30% представників однієї статі.

Внаслідок внесення змін до виборчого законодавства за три місяці до виборів (всупереч міжнародним стандартам) було недостатньо часу для проведення просвітницьких заходів серед членів виборчих комісій, представників політичних партій та виборців, що спричинило значну кількість порушень процедури організації виборів, зловживань під час проведення агітації виборців, задіяння адмінресурсу політичними партіями та кандидатами на різних рівнях тощо. Крім того, не в усіх регіонах на належну рівні дотримано протиепідеміологічних заходів на виборчих дільницях (унаслідок недостатнього фінансового та матеріально-технічного забезпечення).

Посилення відповідальності за порушення виборчого законодавства є своєчасним, проте потребує вдосконалення система накладення штрафних санкцій. Розмір штрафів пропонується збільшити, що сприятиме активізації громадянської свідомості та дозволить запобігати вчиненню цього виду порушень.

Зважаючи на вищевикладене, варто зауважити, що вибори є важливим складником демократичної країни, тому в Україні необхідно підтримувати ініціативи щодо імплементації кращих міжнародних практик їх проведення, що в подальшому дозволить звести до мінімуму дискредитаційні вияви в інституті виборів у державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про утворення та ліквідацію районів: постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення: 08.02.2021).
2. Стукаленко В. А. Сучасні актуальні проблеми виборчого процесу в Україні. *Правова держава*. № 27. 2017. С. 65–70. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Prav_2017_27_13.pdf (дата звернення: 08.02.2021).
3. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 № 1932-ІV. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text> (дата звернення: 08.02.2021).
4. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 р. № 698-V у редакції Закону від 21.09.2010 № 2536-VI. Дата оновлення: 23.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text> (дата звернення: 08.02.2021).
5. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-ІV. Дата оновлення: 25.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (дата звернення: 08.02.2021).
6. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. Дата оновлення: 23.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> (дата звернення: 08.02.2021).
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 08.02.2021).
8. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 р. № 396-ІХ. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 08.02.2021).
9. Костецька Л.М. Особливості антикризового управління виборчим процесом в Україні: дис. ... канд. наук держ. упр.: 25.00.01 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2019. 264 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/60d988d8-f7ce-4b5e-82b1-53a7868cca23.pdf> (дата звернення: 08.02.2021).
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства: Закон України від 16.07.2020 р. № 805-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20#Text> (дата звернення: 08.02.2021).
11. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1496777p1> (дата звернення: 08.02.2021).
12. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» від 18.05.2020 р. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3485&skl=10 (дата звернення: 08.02.2021).
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 08.02.2021).
14. Гендерні квоти у Виборчому кодексі стали великим досягненням. *Закон і Бізнес*. 07.09.2020 р. URL: https://zib.com.ua/ua/144341-genderni_kvoti_u_viborchomu_kodeksi_stali_velikim_dosyagnennem.html (дата звернення: 08.02.2021).
15. Явка виборців на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року склала 36,88%. Центральна виборча комісія. 2020. URL: <https://www.cvk.gov.ua/novini/yavka-vibortsiv-na-mistsevih-viborah-25-zhovtnya-2020-roku-sklala-3688.html> (дата звернення: 08.02.2021).
16. Яка сума неоподаткованого мінімуму доходів громадян? *Вісник. Офіційно про податки*. 17.02.2020 р. Офіційне видання Державної податкової служби України. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100016419-yaka-suma-neopodatkovuvanogo-minimumu-dokhodiv-gromadyan>.